

Doc. dr Boriša Lečić¹

doi:10.5937/Civitas1701088L

UDC 343.341(100)

343.9.02(100)

Stručni rad

Primljen: 03. 10. 2017.

Prihvaćen: 15. 10. 2017.

ULOGA I ZNAČAJ POSEBNE DOKAZNE RADNJE TAJNOG NADZORA KOMUNIKACIJA U ISTRAZI KRIVIČNOG DELA TERORIZMA

SAŽETAK: Terorizam kao višedimenzionalna društvena pojava ugrožava vitalne vrednosti savremenog društva. Politička dimenzija terorizma onemogućava postizanje saglasnosti o uspostavljanju opšteprihvatljive definicije terorizma. Zbog svoje društvene opasnosti, terorizam se tretira kao izuzetno teško krivično delo koje spada u grupu političkih krivičnih dela i kao takvo predviđeno je u gotovo svim krivičnim zakonodavstvima savremenog sveta. Da bi se otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela terorizma sprovodilo na adekvatan i efikasan način, neophodna je primena posebnih dokaznih radnji, među kojima se ističe tajni nadzor komunikacija. Tajni nadzor komunikacija ograničava pravo na privatnost, te je stoga neophodno na odgovarajući način zakonski regulisati postupak primene tajnog nadzora komunikacija za krivična dela terorizma. U radu je prvo ukazano na teorijsko određenje pojma terorizma, potom na krivična dela terorizma i na značaj tajnog nadzora komunikacija u borbi protiv terorizma.

KLJUČNE REČI: terorizam, krivična dela, tajni nadzor komunikacija, posebne dokazne radnje.

¹ Akademija za nacionalnu bezbednost, Beograd, borisalecic@gmail.com

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

1. Uvodna razmatranja

Nakon terorističkog napada na Sjedinjene Američke Države terorizam je postao globalni problem i jedan od najznačajnijih bezbednosnih izazova savremenog sveta. Uprkos jedinstvenom stavu međunarodne zajednice da je terorizam izuzetno štetna društvena pojava, koja zahteva odlučan, zajednički i koordiniran odgovor, do saglasnosti u pogledu određenja pojma i definisanja terorizma nije došlo prevashodno zbog političkog karaktera ove pojave. Izostanak saglasnosti o postizanju jedinstvene definicije uticao je na onemogućavanje zajedničkog i kolektivnog odgovora terorizmu.

Ipak, na međunarodnom nivou donet je niz propisa sa ciljem omogućavanja saradnje u borbi protiv terorizma i formulisanja određenog broja pravnih instrumenata i standarda neophodnih u suzbijanju terorizma tj. predložene su mere koje je neophodno implementirati u nacionalno zakonodavstvo.

Na nacionalnom nivou države su nastojale osnažiti i unaprediti svoje krivičnopravne odredbe u oblasti materijalnog i procesnog zakonodavstva kako bi adekvatno odgovorile na različite oblike terorističkih pretnji. Izvršen je veliki broj inkriminacija u pogledu krivičnog dela terorizma. Shvativši da tradicionalna dokazna sredstva ne postižu odgovarajuće rezultate u otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela terorizma, države su ustanovile niz novih krivičnih instituta među koje se ubraja i tajni nadzor komunikacija kao posebna dokazna radnja koja je dala nemerljiv doprinos u otkrivanju krivičnog dela terorizma.

Tajni nadzor komunikacija ima naročit značaj u pretkrivičnom i prethodnom krivičnom postupku, tačnije u istrazi krivičnog dela terorizma. Ograničavanje prava na privatnost, koje se javlja kao nužna posledica primene mera tajnog nadzora komunikacija, zahteva da se precizno zakonski formulišu uslovi za primenu mere, čime se onemogućava zloupotreba ovlašćenja od strane nadležnih državnih organa koji sprovode navedenu meru. U cilju unapređenja zakonskog osnova za primenu tajnog nadzora komunikacija neophodno je analizirati na koji je način mera regulisana u pojedinim krivičnoprocesnim zakonodavstvima evropskih država.

2. Terorizam – pojam, problemi

Terorizam predstavlja realan društveni i istovremeno politički i pravni fenomen, odnosno radi se o „dinamičnoj procesnoj pojavi koja nužno ima svoju strukturu i čije obeležje nije stihijnost i spontanost već svrha i organizovanost. Ona nije prosto ponašanje ili samo društvena aktivnost već sistem akcija“ (Alispahić, 2007: 11).

Značajan problem u proučavanju terorizma, kao savremene društvene pojave, prouzrokuje činjenica da uprkos brojnim naporima na međunarodnom planu da se postigne saglasnost po pitanju određenja terorizma (kako ga nedvosmisleno definisati i odrediti i koji su uzroci) jedinstvena i opšteprihvatljiva definicija još uvek nije uspostavljena. Analizom stručne literature, domaće i inostrane, može se zaključiti da postoji veliki broj pokušaja da se odredi pojam terorizma, odnosno brojnost i raznovrsnost definicija dovode do zaključka da ih ima gotovo onoliko koliko i autora koji pokušavaju da do nje dođu (Antonян, 1998: 5). Navedena činjenica verovatno se ne bi eksplicitno potencirala i naglašavala da je reč o nekom drugom manje važnom društvenom problemu, ali je neophodno uzeti u obzir činjenicu da se kao jedan od preduslova za adekvatan odgovor terorizmu javlja upravo i njegovo precizno određenje i definisanje. Ne sme se zanemariti činjenica da nepostojanje opšteprihvaćene definicije predstavlja jedan od deset najvažnijih faktora koji mogu da budu okidač za terorizam u budućnosti, dok je, primera radi, faktor rezerve prema visokim ulaganjima za bezbednost u demokratskim zemljama tek na poslednjem mestu te rang-liste (Dean, Yonah, 2003: 195). Postizanje saglasnosti među donosiocima političkih odluka o tome šta jeste terorizam je ključno, jer, ukratko rečeno, da bismo znali protiv čega se borimo i kako da se protiv toga borimo, prvo moramo znati šta je to (Simeunović, 2009: 23).

Među brojnim definicijama terorizma značajno je pomenuti pojedine u kojima se navodi da terorizam predstavlja upotrebu ili pretњу upotrebe sile „da bi se postigli politički ciljevi bez potpune upotrebe svih resursa“ (Hofman, 2000: 38), „radi nasilja nad civilima da bi se postigli određeni politički ciljevi“ (ibid.), „u političke svrhe, radi stvaranja stanja straha koje će pomoći izvršiocu ili njegovom nalagodavcu da putem ucenjivanja, prinude, pretnje ili na drugi način izazove

ponašanje pojedinca ili grupe“ (Roskin, Berry, 1997: 233), odnosno da je „terorizam metod ponovljenih akcija nasilja koji podstiče uznemirenost; koriste ga (polu)tajni pojedinci, grupe ili državni činioци, zbog idiosinkrazijskih, kriminalnih ili političkih razloga, gde nasuprot atentatu – neposredni ciljevi nasilja nisu i glavni ciljevi. Neposredne ljudske žrtve nasilja uopšte izabrane su nasumice (ciljevi šanse) ili selektivno (predstavnički ili simbolički ciljevi) iz okvira ciljane populacije i služe kao proizvođači poruke. Pretnja i proces komunikacije izgrađen na nasilju između teroriste (organizacije), (ugroženih) žrtava i glavnih ciljeva koriste se radi manipulacije glavnim ciljem (publika), preobražavajući je u cilj terora, cilj zahteva ili cilj pažnje, zavisno od toga da li se prvenstveno želi postići zastrašivanje, prinuda ili propaganda“ (Schmid, 1983: 76–77). Zanimljivo određenje je i da terorizam podrazumeva nelegitimnu upotrebu sile da bi se postigli i ostvarili politički ciljevi i kada stradaju ljudske žrtve (Laquer, 1986; Laquer, 1997).

U domaćoj literaturi terorizam se definiše kao: „oblik organizovanog, individualnog i ređe institucionalizovanog političkog nasilja“ (Simeunović, 1994: 159), „doktrina, metod i sredstvo izazivanja straha i nesigurnosti kod građana“ (Bošković, 2007: 294), „primena nasilja od strane pojedinaca ili grupa intrinzično ili ekstrinzično motivisanih“ (Gaćinović, 1998: 31–55), „akt fizičkog nasilja, čiji je predmet izabran da izaziva jake psihičke reakcije“ (Dimitrijević, 1982: 122), „metod političke borbe za koji je karakteristična sistemska upotreba nasilja radi zastrašivanja protivnika i slamanja njegovog otpora“ (Savić, 1998: 85).

Navedena određenja pojma imaju određene sličnosti i razlike. Za većinu definicija zajedničko je da određuju terorizam kao višedimenzionalnu političku, planiranu i organizovanu aktivnost koja se sprovodi kroz pretnju ili upotrebu sile u političke svrhe i izazivanje straha u cilju prenošenja poruke koja treba da dovede do promene ponašanja pojedinaca, grupe ili čitavog društva. U pogledu razlika, jedni teoretičari apostrofiraju slabljenje autoriteta vlasti ili smanjenje otpora protivnika, kao najvažniji cilj i element terorizma, dok drugi primat daju naglašavanju izazivanja ljudskih žrtava, nelegitimnoj upotrebi sile itd.

3. Krivična dela terorizma

Terorizam spada u red političkih krivičnih dela. Činjenice da je upravljen u političko dobro ili vrednost², da se preduzima iz političkih pobuda i da ima ogromnu društvenu opasnost nalažu da se terorizam tretira kao teško krivično delo za koje su zaprećene teške krivične sankcije. Ukratko, terorizam je poseban pravni pojam (*delictum sui generis*), dok je njegova istorija tesno vezana za istoriju političkog delikta (Zlatarić, 1978).

Jedna od opštih karakteristika jeste da je u poslednjih nekoliko godina došlo do ozbiljnih promena u nacionalnim krivičnim zakonodavstvima na planu proširivanja i jačanja uloge materijalnog krivičnog prava u sveopštoj borbi protiv terorizma, posebno sa aspekta instaliranja novih inkriminacija koje prate nove oblike savremenog terorizma. Inkriminacije mogu biti sadržane samo u krivičnom zakonu, zatim uporedo – u krivičnom i u posebnim zakonima ili isključivo u posebnom zakonu. Moguće je, takođe, da bude propisano posebno delo terorizma uz dodatne oblike kažnjivih ponašanja. Najzad, veliki broj zakonodavstava poznaje dela različitih napada sa elementima terorizma bez posebne inkriminacije te vrste.

Inkriminacija terorizma uneta je u naše zakonodavstvo 1973. godine (Stojanović, 2007: 212). Zavisno od naziva zaštitnog objekta, a on se uvek odnosio na zaštitu državnog i društvenog uređenja, krivično delo terorizma je od tada pa do danas bilo locirano u različitim „klasifikacionim celinama i to: državnog i društvenog uređenja SR Jugoslavije; čovečnosti i međunarodnog prava i bezbednosti vazdušnog saobraćaja“ (Jakovljević, 1997: 226). Prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije³, koji je stupio na snagu 2006. godine, krivično delo terorizma bilo je sadržano u glavi XXVIII (član 312) koja sankcioniše krivična dela političkog kriminaliteta pod nazivom *Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije*. Izmenama i dopunama Krivičnog

² Bivši predsednik Argentine, Videla, govoreći o terorizmu, naveo je da je to „svaka aktivnost koja širi ideje koje su suprotne zapadnoj i hrišćanskoj civilizaciji“ (Chomsky, Herman, 1979: 267).

³ Krivični zakonik RS („Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014).

zakonika iz 2012. godine član 312 je brisan iz zakonskog teksta. Ovim promenama je, s jedne strane, izvršeno prilagođavanje preuzetim međunarodnim obavezama iz ratifikovanih međunarodnih ugovora i konvencija, od kojih su od posebnog značaja EU direktive i Okvirna odluka Saveta EU a, s druge strane, delimično su otklonjene izvesne nedoslednosti i propusti koji su učinjeni izmenama krivičnog zakonodavstva iz 2009. godine (Stojanović, Kolarić, 2012: 7–8). Naše pozitivno pravo poznaje osam krivičnih dela terorizma koja su navedena u glavi XXXIV Krivičnog zakonika kao krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Osnovno krivično delo terorizma sa brojnim oblicima radnje izvršenja određeno je u članu 391 KZ Srbije, bez obzira da li je krivično delo upereno protiv R Srbije, strane države ili međunarodne organizacije. U stavu 1 ovog člana taksativno su u sedam tačaka navedeni oblici većeg broja radnje izvršenja kojima učinilac nastoji da ostvari ciljeve svoje terorističke delatnosti uz postojanje određene namere radi ozbiljnog zastrašivanja građana ili prinuđivanja Srbije, strane države ili međunarodne organizacije da nešto učini ili ne učini ili ozbiljnog ugrožavanja ili povrede osnovne ustavne, političke, ekonomske ili društvene strukture Srbije, strane države ili međunarodne organizacije. Pored osnovnog oblika uvedena su i nova krivična dela terorizma, kao što su: javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (član 391a), vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela (član 391b), upotreba smrtonosne naprave (član 391v), uništenje i oštećenje nuklearnog objekta (član 391g) i terorističko udruživanje (član 393a).

U stranim krivičnim zakonodavstvima se kod krivičnih dela terorizma najčešće kumulativno traži ispunjenje dva elementa – jedan objektivni i drugi subjektivni da je preduzeta opšteopasna radnja i da postoji namera zastrašivanja građana, po pravilu, iz političkih motiva.

Primera radi, špansko antiterorističko zakonodavstvo, koje datira s kraja 19. veka, bilo je jedno od prvih koje je antiterorističkim zakonom još 1894. godine regulisalo materiju nasilja, terorizma, napada na lica i objekte upotrebom eksplozivnih supstanci i naprava (Lamarca, 1985: 101). Krivični zakonik Španije⁴ iz 1995. godine (Glava V, članovi 571, 572, 573, 574 i 580) terorističke akte svrstava u grupu krivičnih dela

⁴ *Ley Orgánica* 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html

protiv javnog poretka. Prema ovom zakonodavstvu, da bi se krivično delo kvalifikovalo kao terorizam mora da podrazumeva pripadnost, postupanje za dobrobit ili saradnju sa oružanim bandama i grupama koje za cilj imaju podrivanje ustavnog uređenja ili ugrožavanje javnog mira uništavanjem ili podmetanjem požara, izazivanjem smrti i povreda opisanih u članovima 149 i 150 Krivičnog zakonika, odnosno izazivanjem drugih povreda – otmicom, nezakonitim držanjem pod pretnjom ili prinudom i dr. Špansko zakonodavstvo predviđa strože kazne za terorističke napade nego za druga slična krivična dela⁵, zabranjuje različite oblike saradnje sa teroristima u cilju izvršenja napada i predviđa sankcije za lica koja prikupljaju sredstva koja su neophodna terorističkim grupama za izvršenje napada, odnosno za lica koja organizuju ili sprovode aktivnosti terorističkih grupa bez obzira na njihovu pripadnost.

U Krivičnom zakoniku Nemačke⁶, krivično delo terorizma regulisano je članovima 129a i 129b. Pažljivom analizom člana 129a, koji se odnosi na „stvaranje i ciljeve terorističkih organizacija“ (Jund, 1987: 657), može se zaključiti da nemačko zakonodavstvo terorizam tretira u širokom kontekstu, jer obuhvata i regrutovanje izvršilaca terorističkog napada, njihovu obuku, pripremanje samog akta i finansiranje terorizma. Naglašava se da su terorističke organizacije formirane radi vršenja krivičnih dela protiv života i tela, slobode ličnosti, preduzimanja radnji opšte opasnosti kroz izazivanje požara, poplava, eksplozija, a sve u cilju „revolucionarne promene postojećeg ustavnog uređenja u sopstvenoj ili drugoj državi“ (Rebmann, 1985: 1736). Član 129b zabranjuje članstvo u stranim terorističkim organizacijama. U pogledu kaznene politike, Krivični zakonik Nemačke propisuje kaznu od jedne do deset godina zatvora za osnivače i članove terorističkih organizacija, čiji su ciljevi usmereni na izvršenje krivičnih dela ubistva ili genocida, za izvršioce krivičnih dela protiv lične slobode, odnosno krivičnih dela ugrožavanja javne bezbednosti; kaznu od najmanje tri godine zatvora za podstrekače na ova krivična dela i, na kraju, kaznu od šest meseci do pet godina za pomagače terorističkih organizacija i lica koja regrutuju njeno članstvo.

Prema Krivičnom zakoniku Italije, broj 625, iz decembra 1979.

⁵ Dok se, na primer, za ubistvo može izreći kazna zatvora od 15 do 20 godina, za ubistvo koje se dogodilo u terorističkom napadu kazna iznosi od 20 do 30 godina zatvora.

⁶ Dostupno na: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf>

godine i Zakoniku broj 15 iz februara 1980. godine, krivičnom delu terorizma je posvećen član 270 bis.⁷ Prema Krivičnom zakoniku iz 1980. godine, terorizam se definiše kao napad na život ili integritet nekog lica sa ciljem vršenja terorizma ili rušenja demokratskog uređenja. Specifičnost italijanskog krivičnog zakonodavstva jeste u tome što se pri definisanju krivičnog dela terorizma polazi od njegovog subjektivnog elementa, odnosno od ciljeva, motiva ili preduzetih terorističkih aktivnosti. Udruživanje i atentat predstavljaju dva „specijalna“ oblika vršenja terorističkih aktivnosti, a posebnost prestavlja i mogućnost da lice, koje kao pripadnik terorističke organizacije u određenoj fazi odustane od izvršenja krivičnog dela terorizma ili napusti terorističku organizaciju, u pokrenutom krivičnom postupku stekne status „teroriste pokajnika“ pod uslovom da kroz „izuzetnu saradnju“ (Palazzo: 649) sa policijskim i pravosudnim organima dá pun doprinos na suzbijanju terorističkih aktivnosti.

Krivični zakonik Ruske Federacije⁸ iz 1996. godine, iz kriminalno-političkih razloga takođe predviđa mogućnost da se lice koje je učestvovalo u pripremanju terorističkog akta može osloboditi od krivične odgovornosti ako blagovremenim upozoravanjem organa vlasti ili na drugi način pomogne da se spreči ostvarenje tog dela, pod uslovom da takva delatnost ovog lica ne ispunjava obeležje nekog drugog krivičnog dela. Ovaj zakonik krivično delo terorizma definiše kao izazivanje eksplozije ili požara, kao i preduzimanje bilo koje druge radnje kojom se ugrožavaju životi ljudi, prouzrokuju znatna oštećenja imovine ili koja je uzrok drugih društveno opasnih posledica, ukoliko su ove akcije preuzete u cilju ugrožavanja javne bezbednosti, zastrašivanja stanovništva ili vršenja uticaja na donošenje odluka od strane državnih organa. Radnje izvršenja su alternativno propisane, učinilac krivičnog dela može da

⁷ Decreto-legge 15. Dicembre 1979. N. 625 (convertito nella legge 6. febbraio 1980. Per la tutela dell'ordine democratico e della sicurezza pubblica, appendice, XVIII, F. Codice penale e norme complementare, a cura di G. Conso, Milano, 1982. p. 477.

⁸ *The Criminal Code of the Russian Federation* NO. 63-fz of June 13, 1996 (with Amendments and Addenda of May 27, June 25, 1998, February 9, 15, March 18, July 9, 1999, March 9, 20, June 19, August 7, November 17, December 29, 2001, March 4, 14, May 7, June 25, July 24, 25, October 31, 2002, March 11, April 8, July 4, 7, December 8, 2003, July 21, 26, December 28, 2004), Adopted by the State Duma on May 24, 1996, Adopted by the Federation Council on June 5, 1996, <http://www.russian-criminal-code.com>

bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktan umišljaj. Za izvršenje osnovnog oblika krivičnog dela terorizma može biti izrečena kazna od osam do dvanaest godina zatvora. Zakonom su predviđeni i teži kvalifikatorni oblici ovog krivičnog dela. Posebno je zanimljiv član 207 koji predviđa da se svesno iznošenje lažnih vesti o terorističkom aktu, širenje lažne vesti o predstojećoj eksploziji, podmetanje požara ili bilo koja druga radnja kojom se stvara opasnost od ubijanja ljudi, nanosi znatna šteta imovini ili prouzrokuju druge društveno opasne posledice, može sankcionisati novčanom kaznom u iznosu od dve stotine hiljada rubalja.

4. Tajni nadzor komunikacija – značaj i primena mere

Posebne dokazne radnje⁹ ili u literaturi češće označene kao „posebne mere“ (Lukić, 2008: 389), „specijalne dokazne tehnike, odnosno specijalne istražne tehnike“ (Škulić, 2015: 477), „tajne operacije“ (Bugarski, 2014: 24), možemo odrediti kao posebna ovlašćenja državnih organa nadležnih za krivično gonjenje i službi bezbednosti za tajno prikupljanje podataka, kojima se izuzetno, na određeno vreme i bez znanja građana, na osnovu odluke suda i pod uslovima propisanim zakonom, odstupa od pojedinih Ustavom garantovanih prava i sloboda, a u svrhu zaštite nacionalne bezbednosti i otkrivanja i dokazivanja teških krivičnih dela.

Opravdanost primene posebnih dokaznih radnji i, shodno tome, tajnog nadzora komunikacija, proizilazi iz činjenice da se terorizam ogleda u sprovođenju planskih, organizovanih, tajnih i sistematskih aktivnosti od strane pripadnika terorističkih organizacija. Savremene terorističke grupe ne nastaju slučajno, nepovezanim i afektivnim postupcima pojedinaca, već na organizovan način i sa jasnom formom zasnovanom na istoj ideološko-političkoj i verskoj orijentaciji. Posebne dokazne radnje/specijalne istražne tehnike nesporno imaju ogroman značaj u otkrivanju, prevenciji i dokazivanju krivičnih dela koja se od-

⁹ U preporuci (2005)10 Saveta Evrope, specijalne istražne tehnike se definišu kao tehnike koje se primenjuju od strane nadležnih državnih organa u kontekstu krivičnih istraga u svrsi otkrivanja i istrage teških zločina i osumnjičenih, sa ciljem prikupljanja informacija na takav način da se ne upozori pogođeno lice. Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168_05da6f6

nose na različite oblike terorizma upravo zbog činjenice da se priprema izvršenja ovih dela odvija u strogoj tajnosti i da je za otkrivanje potrebno da se deluje proaktivno, gde primena posebnih dokaznih radnji dolazi u obzir. Dakle, uvođenje posebnih dokaznih radnji i stvaranje mogućnosti za njihovu primenu za krivična dela organizovanog kriminala, terorizma, korupcije i drugih izuzetno teških krivičnih dela uslovljeni su potrebama prakse koja je ukazivala na to da se ovako teški oblici kriminala ne mogu efikasno otkrivati i dokazivati sredstvima koja nudi krivični postupak koji poznaje samo redovne tj. klasične radnje dokazivanja (Bejatović, 2014: 342). Imajući u vidu da se specijalne istražne metode preduzimaju samo u odnosu na najteža i najsloženija krivična dela, njihova selektivna priroda proizilazi iz činjenice da se njima mnogo „zadire“ u zagarantovana ljudska prava i slobode, pre svega u pravo na privatnost.¹⁰ U razvijenim pravnim sistemima, njihova primena je moguća samo uz poštovanje načela legaliteta, supsidijarnosti, srazmernosti i sudskog nadzora. Posebne dokazne radnje predstavljaju mere izuzetne prirode, koje se primenjuju samo kao *ultima ratio* tj. one su poslednje sredstvo za kojim se poseže onda kada se pomoću ostalih istražnih metoda ne postigne rezultat. Kao takve, njihova primena je moguća jedino i isključivo na osnovu uslova koji su jasno i precizno propisani zakonom, u svrhu krivičnog postupka ili zaštite nacionalne bezbednosti.

Tajni nadzor komunikacija je posebna dokazna radnja koja je, kao takva, predviđena u brojnim krivičnoprocesnim zakonodavstvima i predstavlja meru procesne prinude čija primena dovodi do ograničavanja jednog od osnovnih ljudskih prava i sloboda – prava na privatnost. Pravo na privatnost je jedno od prava proklamovanih i zagarantovanih najvišim međunarodnim i domaćim zakonodavnim aktima.¹¹ Iako do-

¹⁰ Zoran Stojanović konstatuje da bezbedno društvo i bezbedan pojedinac u njemu zahtevaju niz odricanja i restrikcija na planu osnovnih prava i sloboda građana. Bezbednosna orijentacija u krivičnom pravu znači i zaoštavanje i širenje krivičnopravne represije. (Stojanović, 2011: 5).

¹¹ Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koju je proglasio Savet Evrope 1950. godine a koja je stupila na snagu 1953. godine, u članu 8 propisuje pravo svakog pojedinca na poštovanje nepovredivosti stana i prepiske. Takođe, odredbama ove konvencije je propisano da ova prava ne mogu biti ograničena, osim u demokratskim državama, izuzetno zakonom i to u slučajevima kada to nalažu interesi zaštite nacionalne bezbednosti, javnog reda i mira ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi

vodi do ograničavanja prava na privatnost i znatno zadire u osnovna ljudska prava i slobode, s druge strane, ne može se osporiti efikasnost koja se postiže primenom tajnog nadzora komunikacija, posebno u borbi protiv terorizma. Razvojem savremenih komunikacionih tehnologija omogućeno je da se primena tajnog nadzora proširi sa klasičnog nadzora nad stacionarnim telefonskim uređajima na nadzor mobilnih, tehničkih i elektronskih uređaja, odnosno svih savremenih sredstava za komunikaciju i na taj način da se dobiju značajne informacije o potencijalnim izvršiocima krivičnih dela terorizma, u smislu njihovih navika, načina života, sklonosti, vrlina, mana, slabosti, ideja, kao i mnogi drugi podaci koji, u prvom planu, omogućavaju efikasnije sprečavanje, a potom i suzbijanje izvršenja navedenog krivičnog dela. Tajni nadzor komunikacija pruža onoliko informacija koliko lica prema kojima se nadzor sprovodi iznose putem komunikacija i koliko organi koji izvršavaju nadzor te informacije intenzivno i sa velikom pažnjom analiziraju i povezuju. Takođe, ako se vrši pod zakonom propisanim uslovima, tajni nadzor komunikacija predstavlja dokaznu radnju u krivičnopravnim sistemima svih savremenih država.

Antagonizam izražen, s jedne strane, u težnji da se efikasno deluje u borbi protiv terorizma i, sa druge strane, da se onemogućiti prekomerno i neopravdano ograničavanje ljudskih prava i sloboda ima za posledicu potrebu da se tajni nadzor komunikacija i mogućnost njegove primene precizno i jasno zakonski uredi, odnosno primena tajnog nadzora komunikacija mora imati odgovarajući pravni osnov¹², jer iako ova mera uvek predstavlja potencijalnu opasnost po povredu osnovnih ljudskih prava i sloboda, posebno u sferi zaštite intimnosti komunikacija, savremene države se, kako bi na pravi način odgovorile savremenom terorizmu, ipak ne mogu odreći tako velikih mogućnosti savremenih tehničkih sredstava. Iako je borba protiv terorizma prioritet

sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili prava i slobode drugih.

¹² Tajni nadzor komunikacija se može primenjivati samo na osnovu jasno i precizno definisanog pravnog osnova. Pravni osnov u većini zemalja predstavljaju ustav i zakon. Ustav je bitan osnov primene tajnog nadzora komunikacija jer je u njegovim odredbama navedeno u kojim slučajevima može doći do ograničavanja osnovnih ljudskih prava. Zakoni koji regulišu primenu tajnog nadzora komunikacija su najčešće krivičnoprocesne prirode, ali se mora dodati da pravni osnov takođe čine i zakoni kojima se reguliše rad službi bezbednosti.

i nikako se ne dovodi u pitanje, ona ipak ne sme da dovede do ukidanja vrednosti i sloboda koje se nastoje upravo terorističkim aktima ugroziti. To se postiže propisivanjem kvalitetnih zakonskih normi, adekvatnom primenom u praksi, smanjenjem stepena mogućnosti zloupotreba na minimum, efikasnom organizacijom i funkcionisanjem pravosudnih i istražnih organa. Nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija predstavljaju ozbiljno mešanje u privatni život i korespondenciju, pa, prema tome, moraju biti zasnovani na zakonu. Neophodno je da je zakon po tom pitanju posebno precizan¹³, odnosno da su uspostavljena jasna, detaljna pravila za primenu ovih mera, jer nije dovoljno samo propisati mogućnost praćenja komunikacije, nego se mora precizno odrediti način i obim nadzora komunikacija kako bi se pojedinac zaštitio od eventualnih zloupotreba. Samo na takav način se može pomiriti večiti antagonizam i omogućiti opravdanost primene tajnog nadzora komunikacija.

U pogledu iznalaženja adekvatnih zakonskih rešenja ponekad je poželjno i analizirati na koji način je tajni nadzor komunikacija uređen u nekim drugim razvijenim zakonodavstvima. Shodno tome, na ovom mestu potrebno je napomenuti da se nemački krivični postupak smatra jednim od „najklasičnijih“ ili „najtipičnijih“ krivičnih procedura kontinentalne Evrope. Ovaj krivični postupak a, shodno tome, i način na koji je tajni nadzor komunikacija normiran u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku Nemačke¹⁴, značajan je za analizu i zbog činjenice što nemačko krivično pravo, kako materijalno, tako donekle i procesno, po pravilu vrši značajan uticaj u uporednopravnom smislu (Škulić, 2013: 186–197).

¹³ Nadzor komunikacija predstavlja vremenski ograničenu meru koju u slučaju postojanja odgovarajućeg stepena sumnje da je učinjeno određeno krivično delo ili da se priprema njegovo izvršenje naređuje sud pod uslovom da se dokazi ne mogu pribaviti na drugi način. S tim u vezi, zakonom se moraju ustanoviti neki standardi prilikom primene navedene mere, odnosno označiti krug lica koja podležu primeni neke od mera, definisati prirodu krivičnih dela koja pružaju osnov za njihovu primenu, odrediti vremensko trajanje samog nadgledanja i snimanja, odrediti elemente zapisnika o tajnom nadzoru i uslovima njegovog sastavljanja, odrediti način kontrole.

¹⁴ Strafprozeßordnung-StPO, dostupno na :<https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>

U Nemačkoj je pravni osnov za primenu tajnog nadzora komunikacija u represivne svrhe sadržan u Ustavu Nemačke¹⁵ (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland), koji garantuje tajnost telekomunikacijske korespondencije članom 5 stav 1 (štiti slobodu privatne komunikacije) i članom 10 (štiti tajnost pisama, pošte i telekomunikacija), u Zakonu o krivičnom postupku¹⁶ (Strafprozeßordnung-StPO)¹⁷ i Zakonu za ograničavanje tajnosti pisama, pošte i telekomunikacija (Gesetz zur Beschränkung des Brief-, Post- und Fernmeldegeheimnisses)¹⁸ u kom je bila predviđena kontrola telefonskih razgovora za potrebe vođenja krivičnog postupka.

Prema članu 100a Zakona o krivičnom postupku Nemačke, nadzor i snimanje telekomunikacija dozvoljeni su i bez znanja lica koje se nadzire, ako određene činjenice opravdavaju sumnju da je neko kao učinioc ili saučesnik počinio neko od krivičnih dela iz st. 2, pokušao počiniti delo čiji je pokušaj kažnjiv ili je krivičnim delom pripremio takvo delo, odnosno ako delo i kao pojedinačno delo ima težinu i ako utvrđivanje činjeničnog stanja ili boravišta osumnjičenog na neki drugi način nema izgleda za uspeh ili je značajno otežano. Očigledno je da nemački zakonodavac kao materijalni uslov traži da iz određenih činjenica proizilazi sumnja da je neko lice u svojstvu izvršioca ili saučesnika učinilo jedno od krivičnih dela koja su taksativno nabrojana u zakonu (Bugarski, 2014: 35). Prema članu 100b, funkcionalna nadležnost za podnošenje predloga za nadzor poverena je tužilaštvu a odluku o meri donosi sud. Izuzetno, predviđena je mogućnost da u slučaju ako postoji opasnost od odlaganja naredbu izda i tužilaštvo, s tim da je neophodno da sud tu naredbu potvrdi u roku od tri dana.¹⁹ U pogledu sadržaja naredbe za primenu

¹⁵ Dostupno na: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>

¹⁶ Tajni nadzor komunikacija u Zakonu o krivičnom postupku Savezne Republike Nemačke je određen odredbama članova 100a i 100b,

¹⁷ Dostupno na: <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>

¹⁸ Dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/g10_2001/gesamt.pdf

¹⁹ Pojedini autori navode da bi naš zakonodavac mogao da razmotri unošenje u tekst Zakonika o krivičnom postupku ovakvo rešenje jer bi ono bilo u skladu sa novim rešenjem tužilačke istrage po kojem tužilac figurira kao centralna ličnost u istrazi, te se počesto može desiti da mora hitno da reaguje, a ne može da odredi nadzor bez sudije za prethodni postupak koji je zadržao to pravo kao ekskluzivno. Na ovaj način ne bi se

mere tajnog nadzora komunikacija, nemački zakonodavac u članu 100b stav 2 zahteva da izreka rešenja o naredbi mora sadržati sledeće podatke: (ako su poznati) ime i adresu lica na koje se mera odnosi; broj telefona ili drugu oznaku priključka ili aparata koji treba nadzirati, ako određene činjenice ne pokažu da su isti dodeljeni drugom aparatu; vrstu, obim i dužinu trajanja mere uz navođenje trenutka prestanka mere. Shodno članovima 100b, 148 i 53 Zakona o krivičnom postupku Nemačke, tajni nadzor komunikacija se može odrediti kako prema osumnjičenom, tako i prema licima za koje postoje osnovi sumnje da izvršiocima ili od izvršilaca krivičnih dela prenose poruke u vezi sa krivičnim delom, odnosno da se izvršilac koristi njihovim telekomunikacijskim priključkom (član 100b), zatim prema braniocu osumnjičenog kada postoje okolnosti koje ukazuju da je branilac sudelovao u izvršenju krivičnog dela (član 148) i prema određenim kategorijama lica, kao što su lekar, psiholog, novinar, sveštenik i drugi, iako se njihovi razgovori smatraju poslovnom tajnom (član 53). Tajni nadzor je dopušteno odrediti prema tim licima samo ako su i ta lica osumnjičena za izvršavanje određenih krivičnih dela. Trajanje mera tajnog nadzora komunikacija u Nemačkoj je ograničeno na maksimalno šest meseci. U pogledu sprovođenja mera, predviđeno je da svaki subjekat čija je delatnost pružanje ili učešće u pružanju telekomunikacijskih usluga mora omogućiti sudu, tužilaštvu i njihovom istražnom osoblju u policiji (član 152 Zakona o sudovima) sprovođenje mera prema čl. 100a i dostaviti potrebne informacije bez odlaganja. Specifičnost nemačkog Zakona o krivičnom postupku ogleda se u činjenici da ne sadrži zakonske odredbe kojima se definiše proširenje mere tajnog nadzora komunikacija, a u članu 100b stav 4 navedeno je da se sa preduzimanjem mere koja je naređena odmah mora prekinuti ukoliko više ne postoje uslovi iz naredbe. Nakon obustavljanja mera, o rezultatima njihovog preduzimanja mora se obavestiti sud koji je i izdao naredbu. U pogledu kontrole nad primenom mere, u nemačkom zakonodavstvu su podjednako kvalitetno zastupljena sva tri vide kontrole, odnosno sudska, parlamentarna²⁰ i kontrola od strane izvršne vlasti.

vredala ni ljudska prava, jer ako bi sudija naknadno procenio da javni tužilac inicijalno nije postupio po zakonu, ne bi konvalidirao njegovu naredbu i prikupljeni materijal ne bi mogao da se koristi u krivičnom postupku.

²⁰ U Nemačkoj nadzor nad zakonitom primenom tajnog nadzora komunikacija

Nemački zakonodavac predviđa da se u najkraćem roku od završetka nadzora, ukoliko to nije protivno cilju istrage, obaveste lica²¹ koja su bila obuhvaćena nadzorom.²² Dakle, obaveštavanje lica je obavezno, odnosno zahteva da se obaveste osumnjičeni, imalac telekomunikacijskog priključka kojim se koristio osumnjičeni, prenosilac saopštenja tj. sva lica na čije su ime glasili nalozi za sprovođenje nadzora. Savezni ministar unutrašnjih poslova ima obavezu da obavesti lice nad kojim je mera sprovedena. Izuzetno, obaveštenje se može odložiti sve dok cilj istrage može biti ugrožen, ali je konačno obaveštenje obavezno, jer se time prvenstveno onemogućava zloupotreba i građanima se pruža mogućnost za žalbu.

Podnošenje izveštaja definisano je u članu 100b nemačkog Zakona o krivičnom postupku kojim je predviđeno da savezne pokrajine i državni pravobranilac podnose izveštaj Saveznoj službi za pravosuđe svake kalendarske godine a najkasnije do 30. juna za prethodnu godinu o merama koje su, saglasno članu 100a, naložene iz njihovog delokruga nadležnosti. Savezna služba za pravosuđe sačinjava pregled o svim merama koje su u određenoj kalendarskoj godini naložene na nivou Nemačke i takav se potom objavljuje na internetu. Navedenim odredbama su jasno definisani zakonski rok i subjekti koji su u obavezi da sačine i dostave navedeni izveštaj. Nemački zakonodavac je odredio i sadržaj izveštaja navodeći da on mora da sadrži broj postupaka u kojima su naložene mere, broj naredbi za praćenje kategorisanih prema

sprovođe Komisija G-10 i petočlani parlamentarni odbor. Komisija G-10 predstavlja stručno telo čija je funkcija, pre svega, da kontroliše primenu mere tajnog nadzora komunikacija, kako pre sprovođenja mere kroz proceduru odobravanja, tako i nakon sprovođenja. Takođe, Komisiji je dodeljena i funkcija rešavanja žalbi, jer svako lice koje sumnja da je prisluškivano ima pravo da se obrati Komisiji radi dobijanja obrazloženja ili radi uputstva o pravnom leku. Izuzetno je zanimljiva činjenica da članovi Komisije ne moraju biti i članovi parlamenta, čime se nedvosmisleno ojačava stručnost ovog tela.

²¹ Lice koje je obavешteno može da traži reviziju postupka i pretpostavki na osnovu kojih je nadzor propisan, zatim može da podnese pritužbu za naknadu štete, pokrene postupak za uništavanje prikupljenih podataka i dokumenata i, kao poslednji pravni lek, ono ima pravu na tužbu pred Ustavnim sudom Savezne Republike Nemačke.

²² U slučaju *Klass i drugi protiv Nemačke*, Evropski sud za ljudska prava je pre više od tri decenije zauzeo stav da je obaveštavanje o primeni tajnog nadzora komunikacija neraskidivo povezano sa ostvarivanjem prava na pravni lek i kontrolisanjem zakonitosti postupanja izvršne vlasti.

a) prvim i produženim naredbama i b) fiksnoj i mobilnoj telefoniji i internet komunikaciji i krivično delo na osnovu kojeg je mera naložena prema podeli.²³ Na internet stranici Savezne službe za pravosuđe²⁴ javno su postavljeni svi izveštaji o nadzoru komunikacija od 2000. do 2015. godine. Izveštaji sadrže tačan broj mera tajnog nadzora komunikacija preduzetih u svakoj od saveznih država i prema kojim delima. Izveštaji su veoma pregledni, sistematični i nisu obimni.

5. Zaključak

Terorizam, kao savremeni oblik ugrožavanja bezbednosti, deluje kroz različite oblike nasilja u cilju ispunjenja svojih političkih ciljeva. Neophodnost postizanja saglasnosti o jedinstvenoj definiciji terorizma će i u narednim godinama predstavljati prioritet kom će se težiti. Krivična zakonodavstva će pažljivo pratiti načine i oblike ispoljavanja terorističkih aktivnosti kako bi mogla blagovremeno da preuzmu neophodne mere u cilju inkriminacije novih krivičnih dela terorizma koja će se zagarantovano pojavljivati u narednom periodu. U tom kontekstu, posebne dokazne radnje, a među njima i tajni nadzor komunikacija, predstavljaju jedan od savremenih i neophodnih metoda borbe protiv terorizma. Njihova primena je ograničena načelima srazmernosti, supsidijarnosti, legaliteta i sudskog nadzora upravo zbog činjenice da se njima ograničavaju osnovna ljudska prava i slobode. Tajni nadzor komunikacija ima nedvosmisleno veliki doprinos u otkrivanju krivičnih dela terorizma, ali je zbog činjenice da se njime znatno ograničava pravo na privatnost neophodno precizno regulisanje primena ove mere. U cilju zaštite osnovnih prava i sloboda građana primena ove mere mora biti veoma precizno i detaljno regulisana po ugledu na pojedine krivičnoprocesne sisteme visokorazvijenih demokratskih država Evrope, što je posebno važno sa aspekta integracijskih procesa Srbije i harmonizacije našeg prava sa pravom EU.

²³ Izveštaji su dostupni na: https://www.bundesjustizamt.de/DE/Themen/Buergerdienste/Justizstatistik/Telekommunikation/Telekommunikationsueberwachung_node.html

²⁴ https://www.bundesjustizamt.de/DE/Home/homepage_node.html

6. Literatura

- Alispahić, B. (2007). *Terorizam, šta je to*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava.
- Анто́нян, Ю.(1998). *Terrorizm: kriminologičeskoe i ugotovno-pravovoe issledovanie*, Moskva.
- Bejatović, S. (2014). *Krivično procesno pravo*, Beograd: Službeni glasnik.
- Bošković, M. (2007). *Kriminologija*, Novi Sad: Pravni fakultet.
- Bugarski, T. (2014). *Dokazne radnje u krivičnom postupku*- drugo dopunjeno izdanje, Novi Sad: Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
- Gaćinović, R. (1998). *Savremeni terorizam*, Beograd: Grafomark.
- Dean, C. A., Yonah, A. (2003). *Terrorism and Business. The Impact of September 11, 2001*.
- Decreto-legge 15. Dicembre 1979. N. 625 (convertito nella legge 6. febbraio 1980. Per la tutela dell ordine democratico e della sicureyya publica, appendice, XVIII, F. Codice penale e norme complementare, a cura di G. Conso, Milano, 1982.
- Dimitrijević, V. (1982). *Terorizam*, Beograd: Radnička štampa.
- Zlatarić, B. (1978). *History of International Terrorism and its Legal Control*, Quaderni, vol. II.
- Jakovljević, D. (1997), *Terorizam sa gledišta krivičnog prava*, Beograd: Službeni list SRJ.
- Jund, H. (1987). *Le droit penal allemand face au terrorisme – und bref bilan de legislation*, „Revue science crimenelle et de droi penal compare“, No 3.
- Lamarca, P.C. (1985). *Tratamiento juridico del terrorismo*, Madrid.
- Laquer, W. (1986). Reflection On Terrorism, *Foreign Affairs*.
- Laquer, W. (1997). Postmodern Terrorism, *Foreign Affairs-USIA Electronic Journal*, Vol. 2, N. 1, U.S. Center for Strategic and International Studies, internet, www.csis.org.
- Ley Orgánica* 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html
- Lukić, T. (2008). *Posebnosti krivičnog postupka za organizovani kriminal, terorizam i korupciju*, Novi Sad.
- Palazzo, F. *Terrorisme et legislation anti-terroriste en Italie*.
- Rebmann, K. (1985). *Probleme und Moglichkeiten der Bekämpfung des internationalen Terrorismus*, Neue Juristische Wochenschrift.
- Roskin, G. M., Berry, O. N. (1997). *The New World of International Relations*, Third edition, Prentice Hall Inc, Upper Saddle River, New Jersey.
- Savić, A. (1998). *Osnovi državne bezbednosti*, Beograd: VŠUP.
- Simeunović, D. (2009). *Terorizam*, Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
- Simeunović, D. (1994). *Osnovi političkih nauka*, Beograd: Praktikum.
- Stojanović, Z. (2011). *Preventivna funkcija krivičnog prava*, Beograd: Crimen, br. 1/2011.

- Stojanović, Z. (2007). *Komentar krivičnog zakonika*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd: Službeni glasnik.
- Stojanović, Z., Kolarić, D. (2012). *Nova rešenja u Krivičnom zakoniku Republike Srbije*, Beograd: Bezbednost, br. 3/2012.
- Schmid, P. A. (1983). *Political Terrorism*, Amsterdam, Nort-Holland.
- The Criminal Code of the Russian Federation* NO. 63-fz of June 13, 1996 (with Amendments and Addenda of May 27, June 25, 1998, February 9, 15, March 18, July 9, 1999, March 9, 20, June 19, August 7, November 17, December 29, 2001, March 4, 14, May 7, June 25, July 24, 25, October 31, 2002, March 11, April 8, July 4, 7December 8, 2003, July 21, 26, December 28, 2004), Adopted by the State Duma on May 24, 1996, Adopted by the Federation Council on June 5, 1996, <http://www.russian-criminal-code.com/>
- Hofman, B. (2000). *Unutrašnji terorizam*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Chomsky, N., Herman, S. E. (1979). *The Washington Connection and Third World Fascism*.
- Škulić, M. (2015). *Organizovani kriminalitet- Pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, Beograd: Službeni glasnik.
- https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=-09000016805da6f6
- <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>
- <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>
- https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/g10_2001/gesamt.pdf
- https://www.bundesjustizamt.de/DE/Themen/Buergerdienste/Justizstatistik/Telekommunikation/Telekommunikationsueberwachung_node.html
- https://www.bundesjustizamt.de/DE/Home/homepage_node.html

THE ROLE AND IMPORTANCE OF INTERCEPTION OF COMMUNICATIONS AS A SPECIAL EVIDENCE COLLECTING PROCEDURE IN THE INVESTIGATION OF TERRORIST ACTS

SUMMARY: Terrorism is a multidimensional social phenomenon threatening the vital values of modern society. The political dimension of terrorism makes it difficult to reach a consensus on the generally accepted definition of terrorism. Being a threat to society, terrorism is regarded as a highly serious criminal act within the group of political criminal acts, and it is recognized as such in most legislations worldwide. In order to make the detection and evidentiary proceedings pertaining to criminal acts of terrorism adequate and efficient, application of special evidence collecting procedures is essential. The most prominent among them is interception of communications. On the other hand, interception of communications interferes with the right to privacy. It is therefore necessary to properly regulate the procedure for the implementation of interception of communications for criminal offenses of terrorism. This paper gives the theoretical definition of the term terrorism, criminal acts of terrorism, and the importance of interception of communications in combatting terrorism.

KEY WORDS: terrorism, criminal offenses, interception of communications, special evidence collecting procedures.